

Андрій Шиманович

«SUMMA THEOLOGIAE» І МЕТАФІЗИКА ДУХОВНОГО ЖИТТЯ.

Haight, R., SJ, Pach, A., & Kaminski, A. A. (Eds.). (2022). *On the Medieval Structure of Spirituality: Thomas Aquinas*. New York: Fordham UP.

Позаторік видавництво Фордемського університету опублікувало книгу «Про середньовічну структуру духовності: Тома Аквінський»¹ [Haight et al. 2022]². Її упорядниками стали: визнаний фахівець у царині західної християнської традиції теолог-езуїт Роджер Хайт³, а також Альфред Печ⁴ та Аманда Авіла Камінські⁵. Книга складається з трьох основних розділів і трьох допоміжних підрозділів із довідковою інформацією⁶.

На перших двадцяти сторінках у **розділі I** автор тексту, спираючись на праці Марі-Домініка Шеню [Chenu 1964: 11-78], Герберта Маккейба [McCabe 2008: 1-5] та Деніса Тернера [Turner 2013: 8-46], розгортає найбільш виразні аспекти соціально-культурного контекстуального тла та інтелектуального університетського клімату, в якому Аквінат створював свої трактати. Впровадження Аквінатом у поле християнської думки «критичного дослідницького духу» (р. 8) і мислительних моделей Арістотеля, у дещо спрощений і поверховий спосіб названого «емпіристом»⁷ (р. 7), перемістило увагу в процесі

© А. Шиманович, 2024

¹ Книга видана в серії «Світло минулого на теперішнє життя: теологія, етика і духовність», упорядники якої ставлять собі за мету через використання оригінальних текстів «надати читачам прямий доступ до важливих голосів в історії віри» [Haight et al. 2022: 107]. Наразі світ побачили сім із п'ятнадцяти попередньо запланованих томів.

² Надалі всі посилання на [Haight et al. 2022] подаватимуться в спрощеному вигляді: номер сторінки після скорочення р. або pp., у круглих дужках, без зазначення прізвищ упорядників та року видання.

³ Роджер Хайт – запрошений професор Союзної теологічної семінарії при Колумбійському університеті в Нью-Йорку. Він є випускником Чиказького університету (PhD, 1973) і колишнім президентом Католицького богословського товариства Америки.

⁴ Альфред Печ III – доцент кафедри медичних наук та глобальної охорони здоров'я у Медичній школі Хакенсак Мерідіан (м. Натлі, шт. Нью-Джерсі).

⁵ Аманда Авіла Камінські – доцент кафедри богослов'я Техаського лютеранського університету (м. Сігін, шт. Техас).

⁶ Головні структурні елементи книги: **Розділ I. Вступ до Томи Аквінського та текстів** (pp. 1-20). **Розділ II. Тексти** (pp. 21-88). **Розділ III. Повернення Аквіната для християнського життя сьогодні** (pp. 89-104). *Подальше читання* (pp. 105-106). *Про серію* (pp. 107-111). *Про упорядників* (р. 113).

⁷ Стосовно самого св. Томи варто зауважити, що Андрій Баумейстер, аналізуючи спроби Стефана Свежавського і Мечислава Кромпеца ідентифікувати епістемологічні підходи Аквіната, не визнає легітимним надмірне розширення значення наповнення поняття *емпіризм* і постулює тезу, що «емпіризм – це специфічна (редукціоністична) теорія досвіду», а тому «епістемологія св. Томи – це *не емпіризм*» [Баумейстер 2011: 6].

осягнення реальності «з текстів на старанне емпіричне вивчення і, глибше, з повного покладання на авторитет – убік пошуку внутрішніх схильностей, які пояснюють поведінку» (р. 8). До того ж у першому розділі читач знайде роз'яснення таких аристотеліансько-томістських понять і категорій, як природа, здібності, пропорційність, звички й чесноти, дія, телеологія, когерентність і інтегрованість у ціле (рр. 12-15).

Для **розділу II** упорядники екстрагували з «Суми теології» (далі – *ST*) тексти, що є засадничими в процесі унаочнення Аквінатової візії теоретичних засновків для побудови Бого-людських стосунків. З метою розкриття сутності феномена благодаті, чеснот і природного закону читачеві запропоновано дослідити дев'ять питань із першого й другого розділів другої частини *ST*⁸, небезпідставно названих «основоположною картою, метафізикою християнського життя» (р. 5):

Про благодать:

1. Питання 110, «Про благодать Божу в тому, що стосується її сутності» (рр. 23-32).
2. Питання 111, «Про поділ благодаті» (рр. 32-37).
3. Питання 112, «Про причину благодаті» (рр. 37-39).
4. Питання 113, «Про дію благодаті» (рр. 39-43).
5. Питання 114, «Про заслугу» (рр. 43-48).

Про чесноти:

6. Питання 55 «Про чесноти в тому, що стосується їх сутності» (рр. 49-58).
7. Питання 62 «Про богословські чесноти» (рр. 58-66).
8. Питання 63 «Про причину чеснот» (рр. 66-74).

Про закон:

9. Питання 94, «Про природний закон» (рр. 75-88).

Розділ III містить розлогі авторські рефлексії про загальну архітектуру Аквінатової думки й доопрацювання ним панівного на той час Августинового вчення про сутність і роль благодаті. Важливо, що в XIII ст. вчення про Божу благодатню дію на людську природу здебільшого трансливалося не через занурення в сакральні тексти чи то концептуальні богословські схеми, а завдяки візуальним і аудіальним образам, що їх репрезентували середньовічні собори під час богослужбових зібрань. Ця уможливно-сакраментальна взаємодія між благодаттю та її реципієнтами була дієвою. Щоправда, цьому феноменові бракувало надійної теоретичної бази, тож «теологія благодаті Аквіната забезпечила метафізичну основу для цього посередництва» (р. 95).

Попри строгу аналітичність вчення про благодать і «технічний характер Аквінатової мови» (р. 94), саме його зусиллями «Аристотелів світ був піднесений до вищої надприродної сфери життя» (р. 95). Водночас людське буття у світі набуло «фундаментального нарративного характеру з наміченим метафізичним сюжетом» (р. 96), що стало можливим завдяки внутрішньому динамізмові, притаманному доктрині св. Томи про благодать. Крім того, лише наприкінці третього розділу упорядниками здійснено спробу сформулювати дефініцію того, чим же власне є духовність, у тому числі й християнська: «Духовність – те, як люди живуть стосовно до того, що для них є найвищим» (р. 107),

⁸ Утім читачеві необхідно враховувати, що деякі питання з *ST* наведені лише фрагментарно, без висвітлення всіх артикулів з оригінального тексту Аквіната. Зокрема, питання 111 містить лише 2 з 5 артикулів, пит. 112 – 1 з 5, пит. 113 – 2 з 10, пит. 114 – також лише 2 з 10 артикулів. Ба більше, у змісті книги (р. v) про наявність питання 111 у **розділі II** взагалі не згадано.

водночас «християнська духовність стосується того, як окремі особи або соціальні утворення проживають свою зустріч із Богом в Ісусі Христі жителям у Дусі» (р. 108).

Не буде перебільшенням ствердити, що Аквінатове креативне переосмислення метафізики Стагірита в контексті духовного життя християнина значно доповнило середньовічну практику літургічного емпіризму та безпосереднього містичного вбачання фіксованим поняттєвим апаратом і усталеною теоретичною рамкою. Своєю чергою, це творче доповнення уможливило дискурсивне мислення про надприродні категорії, разом відкривши шлях для академічних дискусій на відповідні теми в новопосталих європейських університетах.

Доречно буде окреслити й декілька недоліків книги, важливих здебільшого для академічного читача. По-перше, у ній бракує деяких акцентів, специфічно притаманних саме томістичному розумінню духовного паломництва людини до єдності з Богом. Наприклад, упорядники не долучили жодних текстів із *ST*, що містять Аквінатове вчення про благодатну дружбу між Богом і людиною, фундаментальну для можливості горизонтальної духовної дружби між людьми⁹. На цей аспект лише одноразово й мимохідь вказано у прикінцевій примітці до розділу I (рр. 19-20n13), де міститься посилання на таку ж побіжну згадку про цю ідею св. Томи у праці Г. Маккейба [McCabe 2007: 107].

По-друге, розчарованим буде той читач, який намагатиметься знайти в книзі конкретні поради сучасним вірянам стосовно містично-контемплятивного духовного праксису. Обрані для публікації тексти Аквіната передусім висвітлюють його трактовку теоретичних доктринальних положень, але вони не містять практичної покрокової інструкції для стадійного духовного зростання на кшталт «Духовних вправ» св. Ігнасіо Лойоли. Чимось подібним – і то з великою натяжкою – можна вважати лише окремі питання з книги Пітера Кріфта «Практичне богослов'я: духовне керівництво св. Томи Аквіната: 358 способів із “Суми теології”, за допомогою яких ваш розум може допомогти вам досягти святості» [Kreeft 2014]. У цьому виданні Кріфт пропонує 358 здебільшого односторінкових фрагментів, що містять уривки з *ST* переважно богословського характеру, доповнені осучасненими й нескладними для сприйняття авторськими коментарями.

По-третє, важко пояснити, чому в переліку запропонованих джерел для подальшого поглибленого вивчення теми (рр. 105-106) упорядники вказали переважно праці загальнооглядового штибу, які так чи інакше намагаються здійснити сумарний виклад богословсько-філософського синтезу Аквіната. Напрочуд дивним видається той факт, що серед рекомендованих книг згадано перший (суто біографічний) том класичної двотомової розвідки Жана-П'єра Тореля [Torrell 1996], але не вказано на першорядне значення другого тому, котрий якраз і є найбільш відповідним тематиці духовної науки Аквіната й має назву «Духовний наставник» [Torrell 2003]. До того ж, не буде зайвим ознайомитися з відсутнім у рекомендованій літературі дослідженням середини 1990-х рр. (і перевиданим у 2022 р.) від популярного нині YouTube-блогера єпископа Роберта Берона [Watton 1996], яке пропонує христоцентричну інтерпретацію духовного праксису св. Томи. На думку Берона, першорядною мотивацією Аквіната, що простежується в усіх його ключових трактатах, було залучити читача до реальних,

⁹ Серед небагатьох середньовічних однодумців св. Томи в цьому питанні слід виокремити ченця-цистерціанця Елреда Рівоського (1110–1167) і його працю «Про духовну дружбу» [Aelred of Rievaulx 2010]. Розгорнутий виклад Аквінатової концепції Бого-людської та міжособистісної дружби як благодатного дару Творця (разом із аналізом його трактовки розділів VIII і IX «Нікомахової етики» Арістотеля) міститься в статті Марії Ферел [Farrell 1995], а також у працях Деніса Тернера [Turner 2013: 145-168] і Жана-П'єра Тореля [Torrell 2003: 276-308; Torrell 2011: 45-64].

досвідно відчутних взаємин із Христом [Barton 1996: 60]. Ця праця варта уваги, навіть попри надуманий і контрверсійний (вочевидь місіонально зумовлений) пошук Бероном суголосності між св. Томою і представниками сучасної поп-культури, як-от американським піснярем Полом Саймоном.

По-четверте, впадає в око прикра нестача фрагментів із *ST*, що бодай стисло розставили б належні акценти стосовно тринітарного мислення св. Томи та увиразнили його сакраментологію, яка досить рельєфно висвітлена у питаннях 60-90 третього тому засадничої праці Аквіната.

Підсумовуючи, варто наголосити, що запропоновані читачеві тексти св. Томи у рецензованому виданні не є тривіальною збіркою квазіблагочестивих церковних трюїзмів. Це лапідарний виклад фундаментальної метафізичної структури духовного життя. Не перенасичена схоластичною термінологією книга пропонує доторкнутися й відчути метафізичну глибину духовної візії Аквіната, яка впевнено підноситься і над банальним моралізмом, що нерідко зіслизає в пласке, украй надокучливе моралізаторство, і над крайнім легалізмом, що необгрунтовано формалізує Бого-людські відносини й убачає в постаті Творця радше невблаганного Суддю, аніж Джерело будь-якого блага. Обрані редакторами тексти св. Томи стимулюють інтелектуальну рефлексію над основоположними структурними елементами духовної реальності, а також розгортають «дорожню карту» для ефективного зрощення чеснот і здійснення практичних кроків під проводом благодаті у вдячній самоспрямованості людини до вічного буття в Бозі.

За зізнанням упорядників, їхньою метою було наголосити не на історичній реконструкції панівних схоластичних ідей XIII ст., а «на екзистенційній глибині значення» (р. 111) обраних текстів Аквіната. Не буде помилкою виснувати, що видання цієї книги – власне, як і всієї серії – є вкрай актуальним на тлі нав'язливої популяризації примітивізованих і суперечливих версій стоїцизму (Массімо Пільюччі, Грегорі Лопес, Раян Голідей, Стівен Генсільман), подеколи надмірно спрощених і малоєфективних психологічних ретритів, а також стрімко поширюваних практик мотиваційного коучингу із доволі сумнівним трансформаційним потенціалом. Істотно, що древнім авторам та їхнім текстам надана можливість говорити самим за себе, що уможливило як безпосередню рецепцію читачем автентичного тексту, не затьмареного чийсь інтерпретативним досвідом, так і фактичне здійснення дослідником медитативного комунікативного акту з видатним представником Традиції без подолання штучних перепон у вигляді громіздких герменевтичних моделей.

Здійснений аналіз та вищенаведені зауваги дають підстави зарахувати розглянуту книгу скоріше до низки науково-популярних видань, аніж до воістину блискучих і значущих академічних розвідок. Щоправда, ні з чого не випливає, що упорядники взагалі ставили перед собою амбітні цілі, бодай найменшою мірою зазіхаючи на вичерпне розкриття заявленої теми. Тож видається доречним оцінити цю книгу як цілком прийнятний стислий ресурс для першої ознайомчої зустрічі з думкою Аквіната, зокрема з його баченням процесів, конститутивних для внутрішнього життя християнина. Тоді як уже згадана в огляді праця метра томістичної думки XX–XXI століть Ж.-П. Тореля [Torrell 2003] залишається прикладом взірцевої академічності й водночас вичерпним і досі ніким не перевершеним відтворенням усіх аспектів духовної науки св. Томи¹⁰.

¹⁰ Звернемо увагу й на те, що 10-11 листопада 2023 р. в Папському університеті св. Томи Аквінського (Ангелікумі) відбулася конференція на тему «Тома Аквінський: духовний вчитель». Наразі всі одиннадцять тематичних доповідей від провідних світових фахівців-медієвістів доступні на YouTube-каналі *Angelicum Thomistic Institute* в одному плейлисті [*Thomas Aquinas: Magister spiritualis* 2023].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Baumeister, A. (2011). Осягнення реального буття: дискусійні питання томістичної епістемології в світлі сучасних досліджень. *Sententiae*, 24(1), 05-25. <https://doi.org/10.22240/sent24.01.005>
- Aelred of Rievaulx. (2010). *Spiritual Friendship*. (L. C. Braceland, SJ, Trans.; M. L. Dutton, Ed.). Collegeville, MN: Liturgical Press. <https://doi.org/10.31826/9781463218232>
- Barron, R. (1996). *Thomas Aquinas: Spiritual Master*. New York: Crossroad.
- Chenu, M.-D., OP. (1964). *Toward Understanding Saint Thomas*. Chicago: Henry Regnery.
- Farrell, M. T., RSM. (1995). Thomas Aquinas and Friendship with God. *Irish Theological Quarterly*, 61(3-4), 212-218. <https://doi.org/10.1177/002114009506100305>
- Haight, R., SJ, Pach, A., & Kaminski, A. A. (Eds.). (2022). *On the Medieval Structure of Spirituality: Thomas Aquinas*. New York: Fordham UP. <https://doi.org/10.1515/9781531502218>
- Kreeft, P. (2014). *Practical Theology: Spiritual Direction from Saint Thomas Aquinas: 358 Ways Your Mind Can Help You to Become a Saint from the Summa Theologiae*. San Francisco: Ignatius Press.
- McCabe, H., OP. (2007). *Faith Within Reason*. London: Continuum.
- McCabe, H., OP. (2008). *On Aquinas*. London: Burns & Oates.
- Thomas Aquinas: Magister spiritualis*. (2023, November 10-11). [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLQHZG24dTS1OxDw98vDyf-jCIIjB30YbQ>
- Torrell, J.-P. (1996). *Saint Thomas Aquinas, Volume 1: The Person and His Work*. Washington, DC: The Catholic University of America Press.
- Torrell, J.-P. (2003). *Saint Thomas Aquinas, Volume 2: Spiritual Master*. Washington, DC: The Catholic University of America Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt284wx0>
- Torrell, J.-P. (2011). *Christ and Spirituality in St. Thomas Aquinas*. Washington, DC: The Catholic University of America Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt3fgq7g>
- Turner, D. (2013). *Thomas Aquinas: A Portrait*. New Haven & London: Yale University Press.

Одержано 16.09.2023

REFERENCES

- Aelred of Rievaulx. (2010). *Spiritual Friendship*. (L. C. Braceland, SJ, Trans.; M. L. Dutton, Ed.). Collegeville, MN: Liturgical Press. <https://doi.org/10.31826/9781463218232>
- Barron, R. (1996). *Thomas Aquinas: Spiritual Master*. New York: Crossroad.
- Baumeister, A. (2011). Understanding of Real Being: debatable questions of Thomist' Epistemology in the light of contemporary studies. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 24(1), 05-25. <https://doi.org/10.22240/sent24.01.005>
- Chenu, M.-D., OP. (1964). *Toward Understanding Saint Thomas*. Chicago: Henry Regnery.
- Farrell, M. T., RSM. (1995). Thomas Aquinas and Friendship with God. *Irish Theological Quarterly*, 61(3-4), 212-218. <https://doi.org/10.1177/002114009506100305>
- Haight, R., SJ, Pach, A., & Kaminski, A. A. (Eds.). (2022). *On the Medieval Structure of Spirituality: Thomas Aquinas*. New York: Fordham UP. <https://doi.org/10.1515/9781531502218>
- Kreeft, P. (2014). *Practical Theology: Spiritual Direction from Saint Thomas Aquinas: 358 Ways Your Mind Can Help You to Become a Saint from the Summa Theologiae*. San Francisco: Ignatius Press.
- McCabe, H., OP. (2007). *Faith Within Reason*. London: Continuum.
- McCabe, H., OP. (2008). *On Aquinas*. London: Burns & Oates.
- Thomas Aquinas: Magister spiritualis*. (2023, November 10-11). [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLQHZG24dTS1OxDw98vDyf-jCIIjB30YbQ>
- Torrell, J.-P. (1996). *Saint Thomas Aquinas, Volume 1: The Person and His Work*. Washington, DC: The Catholic University of America Press.
- Torrell, J.-P. (2003). *Saint Thomas Aquinas, Volume 2: Spiritual Master*. Washington, DC: The Catholic University of America Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt284wx0>

Torrell, J.-P. (2011). *Christ and Spirituality in St. Thomas Aquinas*. Washington, DC: The Catholic University of America Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt3fgq7g>
Turner, D. (2013). *Thomas Aquinas: A Portrait*. New Haven & London: Yale University Press.

Received 16.09.2023

Andrii Shymanovych

***Summa Theologiae* and the metaphysics of spiritual life. Haight, R., SJ, Pach, A., & Kaminski, A. A. (Eds.). (2022). *On the Medieval Structure of Spirituality: Thomas Aquinas*. New York: Fordham UP.**

Review of Haight, R., SJ, Pach, A., & Kaminski, A. A. (Eds.). (2022). *On the Medieval Structure of Spirituality: Thomas Aquinas*. New York: Fordham UP.

Андрій Шиманович

***Summa Theologiae* і метафізика духовного життя. Haight, R., SJ, Pach, A., & Kaminski, A. A. (Eds.). (2022). *On the Medieval Structure of Spirituality: Thomas Aquinas*. New York: Fordham UP.**

Огляд книги Haight, R., SJ, Pach, A., & Kaminski, A. A. (Eds.). (2022). *On the Medieval Structure of Spirituality: Thomas Aquinas*. New York: Fordham UP.

Andrii Shymanovych, PhD in Theology, postdoctoral researcher of the Department of Theology and Religious Studies of Dragomanov Ukrainian State University.

Андрій Шиманович, к. філос. н., докторант кафедри богослов'я та релігієзнавства УДУ ім. Михайла Драгоманова.

e-mail: schimanovich@ukr.net
